

Rozhovor

s Josefem Fantou

Lesník a ekolog, prof. Ing. Josef Fanta, CSc., působil v 60. a počátkem 70. let na Správě Krkonošského národního parku. Po zákazu výkonu povolání v období normalizace emigroval v roce 1977 do Nizozemska, kde pracoval v Institutu pro výzkum lesa a krajiny a později jako profesor na Univerzitě v Amsterdamu (obor ekologie krajiny) a na Univerzitě ve Wageningenu (obor ekologie lesa). Za zásluhy o rozvoj ekologického výzkumu a modernizaci nizozemského lesnictví obdržel v roce 2006 vyznamenání nizozemské královny. V letech 2002 a 2007 mu byla udělena Cena ministra životního prostředí České republiky za celoživotní přínos ochraně přírody a vědecké ekologii. Je autorem několika vědeckých monografií a více než 150 vědeckých a odborných prací, publikuje v řadě vědeckých a odborných periodik.

Pane profesore, jste otevřeným kritikem nekonceptnosti využívání české krajiny, nedostatečného propojení vědy s politikou, které vede k nesystémovým rozhodnutím politických reprezentací, ale i nízké úrovni ekologické vzdělanosti naší společnosti. Co s tím?

Ve všech aspektech, které zmiňujete, má ČR zpoždění za vývojem v evropských demokratických zemích. Podle současné české ekonomické a politické praxe má smysl dělat jen to, na čem se dají vydělat peníze, a to raději včera než zítra. Hodnoty, které se nedají vyjádřit v penězích, jejich význam pro fungování společnosti a úsilí o jejich naplňování se vytratily nejen z politického povědomí, ale do značné míry i z povědomí občanského. Jsou spíše považovány za mentální úchylnu, někdy jsou dokonce označovány za extremismus. K čemu kvalita krajiny? Proč biodiverzita? Jaký finanční prospěch z evropsky unikátní populace nějakého brouka či motýla? Šance s tím něco udělat samozřejmě existuje ve formě společenské dohody postavené na konsenzu politiků, vědy a společenské poptávky. Impulzů k takovému konsenzu ze strany vědy a společenských organizací bylo v posledních letech bezpočet. Přiměřenou reakci ze strany politiky jsem v poslední době nějak nezaznamenal. Spíše naopak.

Myslíte si, že většinová společnost vnímá krajinu jako součást našeho národního a kulturního bohatství? Vadí nám vůbec,

že jedinečnost naší krajiny v rámci Evropy postupně mizí?

Povědomí krajiny jako součásti našeho národního a kulturního bohatství bývalo u nás v dřívějších dobách velice silnou součástí národní kultury. Jak předlistopadovému režimu, tak bohužel i řadě polistopadových politiků a úředníků se mnohé z toho podařilo s úspěchem vymýt. Jsem ale přesvědčen, že pojem identity krajiny a člověka je stále ještě živý. Česká krajina je ve srovnání s krajinami jiných částí Evropy výjimečná svou maloplošností. Hospodařit v ní velkoplošně jako v uniformních krajinách východoevropských stepí nebo západoevropských nížin je ten nejméně chytrý způsob jejího využívání. U kořene toho, čemu se říká a stále ještě říká „zemský ráj to na pohled“, byla vždy integrace přírodní, ekonomické a kulturněhistorické dimenze české krajiny. Dost často se o tom tady i zpívá. Nestálo by ale za to se nad zpíváním trochu zamyslet? Nebo se bude pokračovat tak dlouho, dokud se z ráje nestane očištěc? Na mnoha místech toho už bylo s úspěchem dosaženo. Ještě to nestačilo k poučení?

Jak má podle vás vypadat ideální krajina současnosti? Jak se díváte na tzv. novou divočinu, o níž se hovoří například v souvislosti s bývalými vojenskými újezdy či opuštěnými částmi krajiny?

Ideální krajina současnosti asi neexistuje a sotva kdy existovat bude. Krajina prodělává neustálou změnu, stejně jako ji prodě-

lává společnost. V ČR je v současné době aktuálním úkolem prolomit dosud stále narůstající uniformitu krajiny. To znamená krajinu nově prostorově uspořádat – vytvořit novou uživatelskou infrastrukturu a novou infrastrukturu ekologickou, obě přiměřené přírodním podmínkám krajiny. To je věc promyšleného krajinného plánování. Jinde to umí, u nás bohužel nikoliv. Proto ale máme opakované lokální povodně, svahové sesuvy, ve střední Evropě největší erozi, vyprázdněné krajiny. Čeští ekonomové zatím ještě nepřišli na to, že usilování o maximální zisky při využívání krajiny stojí neuvěřitelné množství peněz. Zemědělská ekonomika si tím sama pod sebou podřezává větev. Ale to dříve věděl každý dobrý hospodář. Selský rozum – vědět, co kde dělat a co nikoliv – se z dnešních způsobů využívání krajiny do značné míry vytratil.

A pokud jde o divočinu: myslím, že jde o kulturní vyspělost zdejší společnosti. Při slovech „přírodní divočina“ se některým lidem zjeví srst na celém těle. Proč však nedat ve vhodných podmínkách přírodě šanci vyvíjet se bez manipulování? Divočina podnikatelská, divočina v politice či v dopravě, narůstající divočina ve společenských vztazích a další výdobytky současného života zřejmě nikomu nevadí. To, že v technicko-ekonomické divočině přicházejí o život každoročně stovky lidí, zřejmě nikoho nevzrušuje. A ekonomické pohádky o tom decentně mlčí.

V Nizozemsku, kde byla příroda zničena v souvislosti s průmyslovým rozvojem země po 2. světové válce, jste se významně podílel na její obnově a dočkal se řady uznání. Měl jste možnost opakovaně vidět velký kus světa. Máte tedy co říci i k našim současným problémům. Přesto vám někteří lidé vytýkají, že vaše zkušenosti jsou nepřenositelné – zejména proto, že naše

přírodní podmínky jsou jiné. Co byste jim vzkázal?

Expert, kteří takové věci tvrdí, si sami dávají vysvědčení o své odborné úrovni. Kdyby tomu tak bylo, nemohla by existovat věda a byly by zbytečné i různé programy mezinárodní spolupráce, jako např. Evropská úmluva o krajině. Ti, kdo vycházejí výhradně z tzv. našich podmínek, nemají na to dostat se přes jejich hranice. To znamená, že oni sami jsou stále na začátku. A stále začínat znovu je většinou velmi neefektivní způsob práce. V Evropě i jinde ve světě existuje množství informací, ze kterých je možné se poučit a které je možné s výhodou uplatnit i v těch tzv. našich podmínkách. Lidé, kteří se „našimi podmínkami“ tak vehementně ohánějí, jen ukazují, že užitečné informace odjinud jednak neznají a jednak s nimi ani nedovedou pracovat. Každý psycholog vám navíc potvrdí, že ty tzv. naše podmínky jsou používány zpravidla jako zastírací manévr pro zakrytí vlastního komplexu méněcennosti.

V devadesátých letech jste se úspěšně podílel na obnově lesů v Krkonošském národním parku poničených průmyslovými exhalacemi. Nepřijde vám v této souvislosti líto, že dnešní Krkonoše se potýkají s jiným problémem – s vyprázdněnou architekturou developerských projektů, která zasahuje do estetiky zdejší krajiny a do života místních lidí?

Ten problém znám a je mi upřímně líto, že k tomu došlo. Začalo to ale už před zřízením národního parku – viz např. výstavba nesmyslného kolosu Labské boudy nebo hotelu Horizont v Peci pod Sněžkou. Řadu dalších takových nesmyslů se nám po zřízení správy parku podařilo zlikvidovat. Za normalizace jsme za to tvrdě zaplatili. Po roce 1989 se situace opakovala, tentokrát ve výhradně ekonomické podobě. Představa, jak obce výstavbou apartmánových komplexů zbohatnou, byla pro některá obecní zastupitelstva doslova omračující. Dnes se v důsledku toho některé tamní obce topí v dluhích. A navíc – obce opouštějí starousedlíci, kteří se místo do horské krajiny musí od té doby dívat do fasády apartmánového domu, ve které se třikrát za rok rozsvítí okno. Opět ten jednostranně ekonomický pohled namísto dlouhodobé vize. Ta obecní zastupitelstva svým občanům opravdu velice dobře posloužila! Bohužel na Šumavě i v jiných českých horách hrozí podobný vývoj.

V současnosti je v České republice necelých 16 % (tj. asi 12 000 km²) chráněných území s různým stupněm ochrany (se soustavou Natura 2000 je to přibližně 20 %). Je to hodně, nebo málo?

Čím více kvalitní přírody bude ČR mít, tím kvalitnější prostředí nabídne svým občanům. Obávat se toho, že republika zaroste pralesem, není třeba. Myslím, že zahraniční návštěvníci si přírody v ČR cení více než její vlastní občané. V dlouhodobém výhledu budou mít pěkná příroda a krajina stále větší význam pro kvalitu života společnosti. A tím atraktivnější bude ČR i pro návštěvníky ze zahraničí. To bude mít nepochybně i pozitivní finanční souvislosti – podobně jako je tomu v případě kulturních památek. Křivoklát a Jeseníky měly být za národní parky vyhlášeny už dávno. Jinde by se nad tím tak dlouho nerozmyšleli. My máme dnes v ČR nemanipulovanou přírodu asi na 0,3 % území. V Německu ji mají skoro 2 %. Proč asi se tamní vláda a parlament rozhodly zvýšit tuto rozlohu v příštích letech na 5 % rozlohy země? Proto, aby zhoršily kvalitu životního prostředí německého obyvatelstva?

Výrazně se angažujete v diskusi k problémům Národního parku Šumava. Z vašich vystoupení jednoznačně vyzařuje postoj vědce, který odmítá jednostranná, politicky a ekonomicky motivovaná řešení. Jak vidíte další osud Šumavy jako divokého srdce Evropy?

Českou stranu divokého srdce Evropy nevidím za současné politické situace v příliš růžových barvách. Vědeckých poznatků k věci je v současné době k dispozici dostatek. V případě politické vůle pro jejich využití je tomu naopak. S lidmi, kteří vedou populistické monology, se dá vyjednávat jen velmi obtížně. Definice IUCN jasně říká, co je národní park. Jasně alternativy pro Šumavu vidím jen dvě: buď národní park mezinárodního významu, nebo mezinárodní ostuda. Snaha o kompromis mezi těmito dvěma alternativami, o který usiluje současný návrh zákona o národním parku, sotva může vést k první alternativě, spíše skončí v té druhé. Tím samozřejmě nechci tvrdit, že by se ve fungování národního parku neměla uplatňovat i ekonomická hlediska.

V souvislosti se Šumavou ještě jedna otázka: Jak hodnotíte návrh zákona o NP Šumava, jaká opatření považujete za klíčová?

Na Šumavě jsou problémy dva: první byl a je ve volbě vhodného způsobu nakládání s ekosystémy v jednotlivých zónách a v jeho udržování. Zakladatelům parku se nedá nic vyčítat – původní zonace byla jasná. Už po několika letech byl ale dlouhodobý cíl – stabilizace zonace – smeten ze stolu a na jeho místo dosazen tzv. boj proti kůrovci. Rozbití původně ucelených prvních zón na 135 navzájem nesouvisejících částí byla chyba, jejíž důsledky přetrvávají dodnes. Nadace FACE, která se v 90. letech podílela finančně na obnově šumavských lesů, vyhodnotila tento krok

jako managementové selhání a svou finanční podporu pro park ukončila. Na takovém „managementu“ se prostě odmítla podílet. Situace od té doby jen graduje. Druhým problémem jsou neustálé politické intervence do záležitostí národního parku. Podílejí se na nich jak politici místního formátu, tak i lidé z nejvyšších politických kruhů, dokonce i různí političtí vysloužilci. A všichni bez rozdílu tomu nesmírně rozumějí. Žádná evropská země nemá tolik politických expertů přes národní parky, jako má v současné době Česká republika. A jejich jediným cílem je zabránit dohodě mezi tzv. lesnickými a tzv. ochrannými hledisky. Kdyby tito nekompetentní lidé do věci nezasahovali, mohla být strategie managementu jednotlivých zón parku už dávno vyřešena – ku prospěchu národního parku.

Jaká by měla být úloha orgánů státní ochrany přírody? Nezabředává ve své činnosti příliš do složitých byrokratických postupů, které odrazují veřejnost? Umíme vůbec s veřejností komunikovat?

To, co se ve fungující demokracii řeší konsenzuálním způsobem, je ve zdejší politické a společenské atmosféře většinou jen obtížně dosažitelné. Dopládá na to i česká ochrana přírody. Zodpovědnost za správu veřejných statků, jakými jsou příroda a krajina, není ale jen na orgánech ochrany přírody a krajiny. Je věcí všech uživatelů krajiny. Jaké jsou jejich většinové postoje, víme. Počet těch, kteří se k této zodpovědnosti hlásí, se v ČR dá spočítat na prstech jedné ruky. Není pak divu, že za těchto okolností se česká ochrana přírody mnohdy uchyluje k předpisovým postupům, aby uhájila to, proč byla zřízena. Tolik na její obranu.

Celkově ale je v české ochraně přírody potřeba mnohé zlepšit – jak v oblasti dlouhodobé vize a koncepce činnosti, tak v oblasti formulování strategických cílů i normativních nástrojů a v oblasti vzájemné provázanosti jednotlivých úrovní řízení. Mezi ty nástroje řízení patří i umění komunikace. To je v ČR jedním z nejslabších článků současného vývoje. Konfrontační přístupy převládající v české komunikační praxi ukazují na slabost dosavadního vývoje demokracie v této zemi. Ústí většinou v nežádoucí kompromisy, se kterými je nakonec spokojen jen málokdo. V naprosté většině případů týkajících se ochrany přírody a krajiny v ČR totiž nejde o kompromisy, které nám po vysilujících jednáních jako úspěch prezentují různí více nebo méně zodpovědní činitelé. Jde především o konsenzus, kterým se vytváří široká a silná nosná platforma pro sdílenou odpovědnost za přírodu a krajinu této země. A to je něco úplně jiného než kompromisy.

*Děkuji za rozhovor
Ptala se Jiřina Bulisová*